

COVID-19 EKONOMİK ETKİLERİ VE TEDBİRLER: TÜRKİYE’DE “HELİKOPTER PARA” UYGULAMASI

Hakan ERYÜZLÜ¹

Öz

Tüm Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının ekonomik yansımaları ciddi şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Salgının yarattığı korku ve panik ortamı piyasa mekanizmalarını derinden etkileyerek arz ve talep şoklarına sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere her ülke kendi olanakları dahilinde parasal genişlemelerle desteklenen ekonomik politika tedbirlerini uygulamaya başlamışlardır. 2020 yılı tüm Dünyada negatif büyüme ve artan işsizlik sorunu ile geçeceği ise tahminlerin ortak noktasını oluşturmaktadır. Ekonomik anlamda küresel rekabetin ikinci plana bırakıldığı bu dönemde regülasyon uygulamalarının da arttığı gözlenmektedir. Bu çalışmada Covid-19 ekonomik önlemleri kapsamında Türkiye özelinde uygulanan politikaların bütün halinde “helikopter para” teorisine ne oranda benzediği, bu kapsamda da olası olumlu ve olumsuz sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Helikopter Para, Para Politikası, Maliye Politikası

JEL Kodları: E42, E51, E52, E58.


COVID-19 ECONOMIC IMPACT AND MEASURES: IN TURKEY "HELICOPTER MONEY" APPLICATION

Abstract

The economic reflections of the Covid-19 epidemic, which have taken over the whole world, have started to be felt seriously. The fear and panic environment created by the epidemic deeply affects market mechanisms, causing supply and demand shocks. Each country, especially developed countries, has started to implement economic policy measures supported by monetary expansion within its own means. The common point of the forecasts that 2020 will pass through the problem of negative growth and increasing unemployment all over the world. It is observed that regulation practices also increased in this period when global competition was left to the second plan economically. In this study, within the scope of Covid-19 economic measures, the policies implemented in Turkey "helicopter money" at what rate similar to that theory and the possible positive and negative consequences of the policies were evaluated.

Keywords: Covid-19, Helicopter Money, Monetary Policy, Fiscal Policy

JEL Codes: E42, E51, E52, E58.

¹Dr.Öğr.Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü, hakan.eryuzlu@iste.edu.tr, 

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 30.05.2020

Yayıma Kabul Tarihi (Acceptance Date): 13.06.2020

Atıf (Citation): Eryüzü, H. (2020), “COVID-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye’de “Helikopter Para” Uygulaması”, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3(1):10-19

Giriş

2008 global krizinden sonra gelişmiş ülkelerin genişletici para politikası uygulamaları Dünya ekonomisinin en önemli itici gücü olmuştur. Söz konusu bu genişletici politikalar uzun bir süre devam etmiş hatta ABD Merkez Bankası (FED) ilk faiz artışını 2015 yılında yapmıştır. Gelişmiş ülke merkez bankaları söz konusu parasal genişlemeden uzaklaşmanın zamana yayılması konusunda karar vermiş ve 2020 yılına girerken kademeli uzaklaşmanın ilk aşamaları ancak gerçekleştirilmiştir. Parasal genişleme çabaları 2008 sonrası Dünya ticaretini canlandırmış olsa da son üç (2017-2019) yıl siyasi sebepler başta olmak üzere istikrarlı büyüme oranları sağlanamamıştır. Tablo 1'de Dünya mal ticaretinin 2020 yılı öncesi üç yıllık verileri özetlenmiştir;

Tablo 1: Dünya Mal Ticareti Göstergeleri

YILLAR	2017	2018	2019
Mal Ticareti (Trilyon \$)	17,5	19,3	18,3
Değer Bazında Mal Ticareti Büyümesi	7,8	9,9	-4,8
Miktar Bazında Mal Ticareti Büyümesi	4,1	2,7	4,0

Kaynak: (Dünya Ticaret Örgütü)

2018'deki iyileşme sonunda uluslararası örgütlerin 2019 için küresel ticaret ve büyümede olumlu beklentileri bulunuyordu. Fakat, ABD'nin özellikle Çin başta olmak üzere BRICS ülkeleri ile ticaret savaşlarını kızıştırması, ayrıca Ortadoğu başta olmak üzere jeopolitik sorunlar 2019'un beklenen olumlu seviyede sonuçlanmasına engel olmuştur. Tablo 1'deki 2019 yılı değer bazında mal ticareti büyümesinin negatif gerçekleşmesi bu sürecin en belirgin sonucudur.

Türkiye açısından yaşanan süreç daha kötü durumdadır. 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ciddi üretim kaybı yaşanmış ardından 2017 yılında toparlanma sürecine girilmiştir. Bu defa da 2018 yılının ikinci yarısında başlayan döviz krizi söz konusu toparlanmayı bozmuş ve 2019 yılı 2018 yılından kalan yüksek enflasyonun etkisi ile geçmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2019 yılı son çeyreğinde enflasyonunda kontrol altına alınmaya başlanmasıyla faiz oranında ardı ardına indirimlere gitmiş ve piyasayı canlandırmaya çalışmıştır. Bu girişime rağmen yeterince iyimser bir tablo oluşturulamamıştır. Tablo 2'de Türkiye'nin 2020 yılı öncesi üç yıllık verileri özetlenmiştir;

Tablo 2: Türkiye Göstergeleri

YILLAR	2017	2018	2019
GSYİH Büyüme	7,4	2,6	0,9
Toplam Tüketim Büyümesi	5,9	1,2	0,9
Toplam Yatırımların Büyümesi	7,8	-0,6	-10,0
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-74,2	-54,3	-29,2

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu)

Özellikle toplam yatırım harcamalarında 2019 yılında yaşanan negatif büyüme 2020 yılı içerisinde etkisini fazlaca gösterebilecektir. Yine 2019 yılında negatif büyümenin kıyasından dönen büyüme oranı da 2019 yılının Türkiye ekonomisi açısından ne kadar zor geçtiğinin kanıtlarındandır. Tablo 1'e göre olumlu olarak değerlendirilebilecek dış ticaret dengesindeki açığın azalmasına böyle bir tabloda şüphe ile bakmakta yarar vardır. Çünkü açığın iyileşmesinin nedeni dövizin aşırı değerlenmesi sonucu ihraç malının ucuzlaması ve pahalı hale gelen ithal malları sonunda ithalatın

daha düşük seviyede yapılmasıdır. Nitekim büyüme oranının çok düşük olması ve toplam yatırım büyümesinin azalması bu öngörünün kanıtı olabilir.

Yukarıda açıklandığı gibi gerek siyasi gerekse ekonomik yönden sorunlara rağmen ekonomik açıdan toparlanma beklentileri ile 2020 yılına gelinmiştir. Dünya ekonomisinin %3,3 ve Türkiye ekonomisinin de %3'ten daha fazla (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2020: s.15) oranda büyümesi beklenmekteydi. Fakat kimse 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan endemik olarak değerlendirilen Covid-19 virüsünün çok kısa bir sürede salgın haline geleceğini tahmin etmemiştir. Mayıs 2020 itibariyle Dünyada Covid-19 tanısı koyulanların sayısı 4,5 milyonu geçmiş durumdadır (Dünya Sağlık Örgütü istatistikleri). Alınan tedbirler kapsamında ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi gelişmiş ülkelerde yüksek oranda virüs tespitine karşılık sokağa çıkma kısıtlamaları ile ekonomik tedbirler alınmış ve alınan tedbirler biraz gevşetilmiş olsa da devam etmektedir.

Aslında Dünya tarihinde, çok daha ölümcül oranlarda olan, salgınlar meydana gelmiştir. 1918 İspanyol gribi, 2003 SARS, 2009 Domuz gribi, 2013 Ebola bu salgınlardan bazılarıdır. Önceki salgınlarında ekonomiler üzerindeki etkileri mevcuttur. Örneğin 2003 yılında başlayan SARS virüsü salgınının makroekonomik etkileri üzerine yapılan araştırmalar, çeşitli mal ve hizmetlerin tüketimindeki büyük düşüşler, işletme maliyetlerindeki artış ve artan risk primlerine yansıyan ülke risklerinin yeniden değerlendirilmesi yoluyla ekonomiler üzerinde önemli etkileri tespit edilmiştir. Ülkeler özelindeki ekonomik etkiler, ülkelerin hastalığa maruz kalma veya duyarlılık derecesine göre değişiklik gösterse de araştırmacılar az sayıda vaka ve ölüme rağmen, küresel anlamda ekonomilerin etkilendiğini görüşündedir (Lee ve McKibbin, 2003). Herhangi türde ama salgın düzeyinde bir hastalığın ekonomik etkilerinin ne olacağı konusunda yapılan çalışmalarda literatürde mevcuttur. McKibbin ve Sidorenko (2006), dört farklı salgın düzeyindeki influenza senaryosu üstünde çalışmışlardır. Birinci senaryoda, salgının 1968-69 Hong Kong Gribine benzediği "hafif" bir senaryoyu; 1957 Asya gribine benzeyen ikinci "orta" bir senaryo; 1918-1919 İspanyol gribine dayanan üçüncü "ciddi" bir senaryo ve 1918-19 İspanyol gribine benzer ancak vaka ölüm oranının üst-orta tahminleri olan dördüncü "ultra" bir senaryo olarak analiz etmişlerdir. Düşünülen senaryolar için 300 milyon ABD doları ile 4,4 trilyon ABD doları arasında maliyeti olacağını tahmin edilmiştir.

Bu çalışmada, Covid-19 salgının ekonomi üzerindeki etkisi Dünya ve Türkiye özelinde kısaca özetlenecektir. Sonrasında ekonomik çözüm önerileri adına, yaşanan arz şoku tedbirleri kapsamında "helikopter para" teorisi değerlendirilecektir.

1. COVID-19 Süreci ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Bir salgın olarak Covid-19 virüsünün öldürme oranı düşük olsa da yayılma hızı çok yüksektir. Önceki salgınlardan en büyük farkı ise yarattığı korku ve telaş ortamının büyüklüğüdür. İnsanların gelişen teknoloji ile hem uluslararası hareketliliğinin artması hem de iletişim ağlarının sosyal medya aracılığıyla olağanüstü gelişmesi, korku ve telaş ortamına katkı sağlamaktadır. Artık dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir anda meydana gelen bir olay anında takip edilebilmektedir. Korku/panik ortamına katkı sağlayacak doğru olamayan veya değiştirilmiş haber ve söylemler de sürece fazlaca dahil olmaktadır. Gerçekten de bilinmeyen ölümcül virüs korkusu, biyolojik ve diğer terörizm tehditlerine tepki ile psikolojik etkilerine benzer ve genellikle daha uzun vadeli sonuçlarla yüksek düzeyde strese neden olur (Hyams vd., 2002: s. 274). Bu haliyle Covid-19'un sosyolojik olarak da diğer salgınlardan önemli farkları bulunmaktadır.

Covid-19'un ekonomik etkileri, son 100 yıl içerisindeki salgınlar, büyük buhran ve 2008 global krizinin ortak etkilerini barındırmaktadır. Söz konusu etkiler: salgınların fazla görüldüğü ülkelerde sağlık sisteminin aşırı zorlanması, büyük buhrandaki gibi işsizlik sayısının artması ve özellikle tedarik zincirinin hasar görmesi sonucu paranın dolaşımının yavaşlamasıyla finansal sektörün zarar görebilme ihtimalidir. Bu zarar sonunda da reel sektör olumsuz etkilenecektir. Finansal sektör tarafının, FED ve Avrupa Merkez Bankalarının erken müdahaleleri ile kriz boyutuna

ulaşmamış olması mevcuttaki en iyi durumdur. Gelişmiş ülkelerde başlayan parasal genişleme yönündeki müdahaleler halen devam etmektedir. TCMB'de cesaretli bir şekilde faiz oranlarını düşürmekte ve emisyon hacmini genişletmektedir.

Covid-19 ile başlayan ekonomik sıkıntıların, 2008 krizinin başlangıcı ile ciddi farklılıkları vardır. 2008'de piyasa şoku ve bununla başlayan bir finansal sektör çöküşü yaşanmıştır. Covid-19'daki şok; büyük bir hızla talep azalması (çok fazla sektörde) ve arz tarafında ise firmaların nakit depolama yönünde pozisyon alması ile başlayan ve akabinde maliyetlerin artması ile arz şoklarının oluşması şeklinde ilerleyen ekonomik süreçlerdir. 2008'den bir farkta aslında talep potansiyeli piyasalarda mevcut fakat arz ve talebi buluşturacak piyasa mekanizması; sokağa çıkma, seyahat kısıtları vb. nedenlerle çalışmamakta ve çalışmayan piyasa mekanizması hem Avrupa hem Asya hem de Amerika kıtasında giderek yayılmaktadır. Finans sektöründe de yatırımcılar ciddi şekilde varlık satışlarına başlamış ve sert satış istekleri oluşmuştur (1987'den beri en yüksek oran). Avrupa borsalarında kayıplar %10'u aşarken ABD'de yüksek düşüşlerin ardından işlemlere ara verildiği gözlenmiştir.

Bu haliyle, ülkelerde yaşanan ortak ekonomik sıkıntıları ortak birkaç başlık altında toplanabilir;

- *Sağlık harcamalarının artması ve sağlık sektörüne aşırı yüklenilmesi.* Bu konuda ülkeler her ne kadar birbirlerine çeşitli malzeme yardımı yapsalar da özellikle tıbbi malzeme ve cihaz yetersizlikleri çeşitli önlemler alınması ile sonuçlanmıştır. Örneğin Türkiye'de cerrahi maske satışı yasaklanmış devlet tarafından ücretsiz şekilde dağıtılmıştır. Dezenfektan, kolonya gibi hijyen sağlayan ürünlerin fiyatları aşırı yükselmiş bazı ürünlere tavan fiyat koyulması gereği ortaya çıkmıştır. Tüm bunlardan daha önemli bir sorun olarak birçok ülkede yeterli tıbbi cihaz, hastane ortamı, sağlık personeli vb. eksiklikler belirmiştir. Mevcut donanım ve personeller de aşırı iş yüküne maruz kalmışlardır. Yine birçok ülke aşı çalışması başta olmak üzere salgın döneminde gerekli olan diğer malzemelerin üretimi için yeni kaynaklar ayırmıştır. Böylelikle 2020 ve önümüzdeki yıllar için ülkelerin sağlık harcamalarının ciddi şekilde artması beklenmektedir.
- *Potansiyel talebin piyasa dahil olmaması sonucu talep şoku.* Salgın sürecinde yaşanan korku ve panik ortamını yatıştırmak, çok hızlı yayılan virüsün yayılma hızını yavaşlatmak için öncelikle uluslararası seyahatlerin kısıtlanması ve ülkeler içerisinde seyahatlerin kısıtlanması sonrasında da birçok ülkede sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Yine Türkiye'de benzer tüm önlemlerin yanında, restoran, kafe, çocuk oyun alanları, eğlence yerleri, sahil gezinti alanları, piknik alanları vb. işletmeler ve sosyal alanların faaliyeti geçici süre durdurulmuştur. Bu haliyle salgın sürecinde, virüsün yayılmasını önlemek ve hijyenin sağlamak adına tüm ülkelerde yaklaşık olarak aynı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin doğru olduğuna dair çalışmalar literatürde mevcuttur. Levine ve McKibbin'de (2020) ana hatlarıyla belirtildiği gibi iyi hijyen uygulamalarının yaygın bir şekilde yayılması ve tedbirlerin artırılması, bulaşma derecesini azaltabilen ve dolayısıyla sosyal ve ekonomik maliyeti azaltabilen düşük maliyetli ve oldukça etkili bir uygulama olabileceğini belirtmişlerdir. Virüsün yayılımının kontrol altına alınması kapsamında son derece yararlı olan bu tedbirler tüketicilerin birçok tüketim harcamasının anında kesilmesine yol açmıştır. Devletlerin aldığı kısıtlamalar sebebiyle, başta yeme-içme hizmetleri olmak üzere seyahat, konaklama ve tekstil işletmelerinde talepte büyük oranda düşüş yaşanmıştır. Bu kapsamda özellikle ve öncelikle sosyal harcamalara olan talebin azaldığı belirtilebilir. Türkiye Odalar Borsalar Birliği (TOBB) verilerine göre, Türkiye'de konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe 2020 Mart ayı açılan şirket sayısı 2019 yılı Mart ayında açılan şirket sayısına göre yaklaşık %15 azalmıştır.
- *Tedarik zincirinin bozulması sonucu arz şoku.* Bu kapsamda öncelikle talebin bazı sektörlerde keskin şekilde düşüşü ve de dış ticaret kısıtlamaları ile hem depolama maliyetleri artışı hem de ürünleri tedarik edilememesinden dolayı arzda düşüş meydana gelmiştir. En önemlisi, tüketiciler ve firmalar arasındaki bazı panikler olağan tüketim

kalıplarını bozmuş ve piyasa anormallikleri yaratmıştır (McKibbin ve Fernando, 2020:2). Örneğin bazı sektörlerdeki satın alma yöneticileri üzerinden tutulan, satın alma yöneticileri endeksi Türkiye verilerine göre 13 aydır kesintisiz artan endeks 2020 Nisan ayında azalarak %48,4 değerine gerilemiştir (PMI Türkiye Nisan 2020 Raporu). Yine benzer şekilde ekonominin arz tarafında özellikle faaliyeti kısıtlanan sektörlerdeki işletmeler mecburen üretimi durdurmuşlardır. Talep şokları sonrası ve işsizlik sonrası gecikmeli olarak ta arz şoklarının artarak devam etmesi beklenen bir durumdur.

- *İşsizlik oranındaki hızlı artışlar.* Talep ve arz şoklarının vazgeçilmez sonucu üretimde meydana gelen düşüşlerdir (Guerrieri, 2020: s. 2). Üretim düşüşleri de işsizlik oranındaki artış olarak yansımaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), gelişmiş ülke ekonomilerinde 2019 yılında ortalama %4,8 gerçekleşen işsizlik oranını, Mayıs 2020 tahmininde, 2020 yılı sonu için %8,3 tahmin etmektedir. Türkiye içinse 2019 yılında %13,2 olan işsizlik oranını 2020 yılı sonu için %17,2 tahmin etmektedir. Bu tahmin ise 2020 yılında Türkiye’de yaklaşık 1,3 milyon kişinin işsiz kalması anlamına gelmektedir. ABD ise durum yine kötümserdir. Şubat 2020’de işsizlik oranı son 4 yılın en düşük oranına eşit olarak %3,5 idi. Sadece altı hafta sonra, görünüm derinden değişti ve yaklaşık 10 milyon Amerikalı işsizlik parası için başvuruda bulunmuştur (Chaney ve Morath, 2020).
- *Finansal sektör sıkıntıları.* Finans sektörü diğer sayılan sıkıntılara göre şimdiye kadar daha az etkilenen kısım olarak gözlemlenmektedir. Bu durumunda en büyük sebebi, 2008 krizinden alınan tecrübeler ile erken müdahale sonucunda parasal genişlemenin sağlanmasıdır. Fakat bu tedbirler finansal sistemin etkilenmeyeceği ya da etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Özellikle belirli bir süre sonra borç geri ödemelerinde aksamalar meydana gelmesi ihtimali yüksektir. Aynı zamanda finansal sorunlar ülkelerin dış borç ödemelerini de aksatabilecektir. Jorda vd. (2020), yaptıkları zaman serisi çalışmalarında tarihsel salgınlarda faiz oranını azalttığına dair kanıt tespitleri vardır.

2. COVID-19 Kapsamında Yakın Gelecek Senaryoları Ve Alınması Gereken Acil Tedbirler

Literatürde bulaşıcı hastalıkların geniş çaplı salgınlarının ekonomik maliyetleriyle ilgili çok çalışma yoktur: Schoenbaum (1987), influenza’nın ekonomik etkisinin erken analizine bir örnek verilebilir. Meltzer vd. (1999) ABD’deki influenza salgınının olası ekonomik etkilerini incelemiş ve aşı bazlı çeşitli müdahaleleri değerlendirmişlerdir. Yayılma hızında (yani, toplam nüfusa virüs bulaşan kişi sayısı) % 15-35, influenza ölümlerinin sayısı 89-207 bin olduğunda ABD ekonomisi için tahmini ortalama toplam ekonomik etkisini 73.1 - 166.5 milyar dolar arasında olacağını tespit etmişlerdir.

Yukarıda sıralanan ekonomik nedenler kapsamında tüm ülkeler çeşitli ekonomik paket ve politika kararlarını hızlıca uygulamaya koymuşlardır. Dünya genelinde Covid-19 ekonomik önlemleri kapsamında açıklanan destek paketlerinin büyüklüğü 8 trilyon doları geçmiş durumdadır. Bu tutar 2008 küresel krizinde alınan önlemleri üzerine çıkmıştır ki sadece bu rakam bile durumun ne kadar ciddiye alındığını kanıtlamaktadır. Krizin yaz aylarına sarkması durumunda ise bu önlemlerin çok yetersiz kalacağı görüşü hakim durumdadır (Chetan Ahya, 2020). Türkiye’de de TCMB’nin parasal genişleme hamlelerinin yanı sıra ekonomik paketler açıklanmıştır. Bu kapsamda ihracat/ithalat yasak ve kısıtlamaları, bazı mal/hizmet gruplarında tavan fiyat uygulamaları, ücretsiz izne ayrılan işçilere gelir desteği, kredi destekleri, projeler vasıtasıyla üretim teşvikleri vb. politikalar geliştirilmiştir.

2020 yılı makroekonomik tahminleri ise her revizyonda biraz daha kötü tahmin edilmektedir. Tablo 3.’de 2020 Mayıs itibariyle IMF’nin bazı tahminleri özetlenmiştir;

Tablo 3: Covid-19 Etkisinde Bazı Makroekonomik Tahminler

DEĞİŞKEN	2019	2020*
Dünya Reel GSYİH Büyümesi	%2,9	-%3,0
Gelişmiş Ülkeler Reel GSYİH Büyümesi	%1,7	-%6,1
Gelişmekte Olan Ülkeler Reel GSYİH Büyümesi	%3,7	-%1,0
Asya 5 Reel GSYİH Büyümesi	%4,8	-%0,6
Avrupa Bölgesi Reel GSYİH Büyümesi	%1,2	-%7,5
Türkiye Reel GSYİH Büyümesi	%0,9	-%5,0
Türkiye Enflasyon Oranı	%15,2	%12
Gelişmiş Ülkeler İşsizlik Oranı	%4,8	%8,3
Avrupa Bölgesi İşsizlik Oranı	%7,6	%10,4
Türkiye İşsizlik Oranı	%13,7	%17,2

Kaynak: (IMF Mayıs 2020 tahminleri)

Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi 2020 yılı tüm dünya adına ekonomik açıdan zor bir yıl olacaktır. Ayrıca COVID-19 salgını, 2008 kriziyle ilişkili olandan daha büyük ve 1929 Büyük Buhran sırasında belirsizlikteki artışa daha çok benzer büyük bir belirsizlik şoku yaratmıştır (Baker vd., 2020:7). Yine bu dönemde alınan önlemler maliye politikası tarafında da (özellikle 2008 krizinden farklı olarak) çok sıkı olduğundan piyasa ekonomisinden uzaklaşma ve regülasyonların artması dikkat çekmektedir. Fakat bu durum genel olarak desteklenmektedir. Çünkü piyasalarda hem arz hem de talep tarafında şoklar bulunmaktadır. Fernandes'e (2020) göre de derin ve uzun küresel bir durgunluk kaçınılmaz görünmektedir. Bu süre ve derinlik, COVID-19'un yayılmasını önlemek için alınan önlemlerin başarısına, KOBİ'lerde likidite sorunlarını hafifletmeye, mali sıkıntı altındaki aileleri desteklemeye ve işleri güvence altına almak için hükümet politikalarının etkilerine bağlıdır. Fernandes çalışmasında bazı tahminlerde bulunmuştur. Temel tahmininde, GSYİH büyümesi ülkeye bağlı olarak %3-5 arasında düşebileceğidir. Kötü senaryo tahminlerinde ise GSYİH %10'a kadar düşebileceğini öngörmektedir. Fernandes'e göre ortalama olarak, her bir ek kriz ayı küresel GSYİH'nin %2-%2,5'ini oluşturmaktadır. Ayrıca, önceki krizlere dayanarak, daha genç ve daha az eğitilmiş işçilerin maalesef işlerini kaybetme olasılıkları daha yüksek olacağını tahmin etmektedir. Benzer şekilde ekonomik tahmin ve senaryolara yönelik Covid-19 ekonomi literatürü de hızla artmaktadır. Fornaro ve Wolf (2020) salgını verimlilik artış hızına olumsuz bir şok olarak yaşayacağını belirtmişlerdir. Faria-e Castro (2020), yeni Keynesyen modelinde farklı maliye politikası biçimleri üzerine öneriler yapmaktadırlar. Ayrıca salgının, tüketim tarafında büyük bir olumsuz şok olarak yansıdığı tespitinde bulunmuşlardır.

3. “Helikopter Para” Bir Müdahale Aracı Olabilir mi?

Yaşanan ekonomik sorunların çözüm önerileri kapsamında bu çalışmada özellikle arz şokunun giderilmesi/azaltılmasının öncelikle yapılması önerilmektedir. Çünkü arz şokları kısa sürede çok fazla işletmenin kapanıp ya da faaliyetlerini azaltıp önce ciddi üretim kaybına ardından da ciddi işsizliklere neden olacaktır. Türkiye gibi son yıllarda çeşitli ekonomik sorunlarla uğraşan ve 2020 yılına işsizlik büyümesi ile giren bir ülkede daha fazla işsizlik ekonomik sıkıntılarla birlikte sosyal sorunları da arttıracaktır. Söz konusu işsizlik sorunu adına Covid-19 sürecinde bazı önlemler alınmıştır. Örneğin, geçici bir süre işten çıkartma yasaklanmış, ücretsiz izine çıkarılan işçiler kısa çalışma ödeneği kapsamına dahil edilmiş, çeşitli mali destek programları yayınlanmıştır. Fakat bu tip önlemler kısa vade de şokun etkisini azaltsa da destekler kaldırıldığı ya da azaltıldığı anda durumun hızla tersine dönmesi olasıdır. Bu sebeple daha kalıcı aynı zamanda kısa vadede sonuç verebilecek politikalara ihtiyaç vardır.

Bu aşamada, yukarıda açıklanan, arz şokunun kısa vade de ve daha kalıcı giderilebilmesi/azaltılabilmesi için “helikopter para” yöntemi değerlendirilmiştir. Helikopter para (ya da kalıcı para yaratma) Friedman (1948) tarafından geliştirilen, yaptığı metaforla bir helikopterden herkese 1.000 dolar banknot atıldığını varsaydığı daha sonra helikopter para tabirini alan teoridir. Friedman bu teorisini deflasyonist ortamın giderilmesi için geliştirmiştir. Tüketicilere bir defalığına olsa da verilen paraların tüketimi arttıracığından enflasyonist ortamı destekleyeceğini devamında da üretimde büyümeler sağlanacağını varsaymıştır.

Çok açıktır ki helikopter para uygulamasında bir helikopter kullanılmamaktadır. Günümüzde helikopter para uygulaması maliye ve para politikalarının ortak bir argümanı olarak değerlendirilebilir. Yani teorik olarak koordineli çalışan ama alınan kararlar yönünden birbirinden bağımsız iki politika yöntemi, helikopter para uygulamasında ortak davranırlar. Şöyle ki maliye politikası ile bütçe dengesi hassasiyeti ikinci plana atılarak piyasa doğrudan ve karşılıksız desteklenir ve merkez bankası para basarak hükümet bütçe dengesinin sağlanmasına katkıda bulunur. Dolaylı bir şekilde olsa da doğrudan parasal destekler yerine vergi indirimleri ile de helikopter para uygulanabilir. Fakat vergi desteklerinin nakit para gibi piyasada hızlı etki yaratmayacağı hesaba katılmalıdır. Helikopter para uygulamasını merkez bankası geleneksel para uygulamalarından ayıran en belirgin özellik, devlet tahvili alımı vasıtasıyla değil paranın doğrudan piyasaya dağıtılmasıdır (Altay, 2016:2). Helikopter para uygulamasının ekonomi literatüründe bir öneri ya da alternatif bir uygulama olarak kalmış ve doğrudan bu uygulamayı yapan bir ülke olmamıştır. Tüm bunların aksine helikopter para kapsamında yapılacak parasal genişlemenin kamusal genişleme ile (örneğin vergi indirimi) desteklenmemesi yönünde görüşü olan araştırmacılar da mevcuttur (Dowd, 2018: s. 148).

Türkiye’de para politikası otoritesi olarak TCMB, 2020 Mayıs ayına gelene kadar emisyon genişlemesinin bir bölümünün para basarak sağlamıştır. Çünkü TCMB verilerine göre 2019 yılında emisyon oranı 2018’e göre -1,57 oranında azalırken 2020 yılı mayıs ayı başında 2019 yılı sonuna göre %60’ yakın bir oranda artmıştır. Artışın hepsinin tahvil bazlı olması çok uzak bir ihtimaldir. Mutlaka belli bir kısmı para basımı şeklinde olması gerekmektedir. Aynı zaman da Covid-19 sürecinde reel sektör için devlet destekleri de artmıştır. Bu tablo dahilinde Türkiye’de Covid-19 için uygulanan güncel politikalar helikopter para teorisi içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü, Türkiye’de Covid-19 sürecinde uygulanan politikalar uygulanış biçimi açısından helikopter para ile büyük benzerlik taşımaktadır.

4. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Bu haliyle Türkiye’de para ve maliye politikasının eşgüdümlü uyguladığı ekonomik önlemlerin helikopter para kapsamında değerlendirilirse bazı sakıncalarını dikkate almak gerekecektir. Öncelikle Friedman’ın önerisini enflasyonun yeterli düzeyde olmadığı çok düşük olduğu ya da deflasyonist ortamın geçerli olduğu bir ekonomide talep artışı ile enflasyon oluşumunun desteklenmesi için geliştirmiştir. Bu durumda helikopter paranın enflasyon yükselmesine yol açması zaten ilk sonucudur. Türkiye ise 2018’den gelen yüksek enflasyon oranında 2019 yılında ancak bir iyileşme sağlayabilmiştir. Acaba enflasyonun daha fazla yükselme riski var mıdır? Bu sorunun cevabı evet olacaktır. Belke (2018) çalışmasında benzer bir uyarıyı yapmaktadır. Belke’ye göre, helikopter para uygulamasının süreklilik kazanması, para politikası mekanizmasını bozacak ve enflasyon yükselmesi gibi olumsuz sonuçlar çıkaracaktır. Tersine bir çalışma da Rooij ve Hann (2019) Hollanda için yaptıkları analizde, helikopter para kapsamında dağıtılan parayı hane halkının harcamadan çok tasarruf eğilimli kullanacağını tespit etmişler ve bu sebeple teorisinin aksine enflasyonu arttırıcı etkisinin olmayabileceğini savunmuşlardır. Söz konusu Covid-19 etkileri kapsamında değerlendirildiğinde, 2020 yılı içerisinde Türkiye helikopter para tarzı bir uygulama yapsın ya da yapmasın enflasyonda yine de bir yükselme olacaktır. Çünkü talep şokunun salgının etkisinin azalmasıyla talep artışı yönünde yaşanacak iyileşme süreci, arz şoku sonunda kapanan ya da üretimini azaltmak durumunda kalan işletmelerin arz artış hızından fazla olacağı için artacaktır. Bir başka neden zaten 2018 yılı sonundan beri aşırı değerlenmiş döviz kurunun

yeniden değerlendirilmesi ve yurtdışı üretimin de azalması ithal malını daha az ve daha pahalıya bulundur hale getireceğinden maliyet yönlü enflasyon artışı da olacaktır. Ayrıca olası vergi artışlarının da maliyetleri etkileyeceğini öngörebiliriz.

Enflasyon oranının arttığı, işsizliğin arttığı, üretimin azaldığı, arz ve talep şoklarının bulunduğu, Dünyanın ticaret ve üretim hacminin küçüldüğü bir senaryo içerisinde helikopter para uygulamasının Türkiye açısından mantıklı tarafları vardır. Öncelikle;

- Para basımı katkısıyla da olsa parasal genişleme ve hükümetin ekonomik destek paketleri talebi canlandırır,
- Canlanan talep arzı olumlu yönde etkiler,
- Arzdaki artış işsizliğin azalmasına ya da daha az oranda artmasına katkı sağlar.

Fakat burada hassas olan nokta, enflasyon artışının öngörülenden fazla olması durumudur. Böyle bir durumda yukarıda özetlenen tüm senaryo tersine dönebilir. Bu durumda enflasyon oranını en az oranda etkileyecek destek paketlerinin oluşturulması önem arz etmektedir. Böyle bir senaryoda talep yönlü politikalarla ziyade arz yönlü maliye politikaları uygulanmalıdır. Söz gelimi özellikle KOBİ düzeyindeki işletmelere karşılıksız destekler, iflası önleme ve üretimi düşürmeyecekleri seviyede hassas destekler verilmelidir. Çünkü Covid-19 salgını sonunda ortaya çıkan ekonomik anlamdaki sorunların en spesifik özelliği; piyasaların talep tarafının talep edebiliyor ama piyasa girebilecek ortamı bulamamasıdır. Dolayısıyla iflas ve işsizlikler önlendiği ya da ötelenildiği takdirde Covid-19 etkisinin azalmaya başlaması ile talep tekrar eski düzeyine gelebilecektir. Giorgio ve Traficante (2018) helikopter para açısından bu durumu desteklemektedir. Giorgio ve Traficante'ye göre helikopter para kapsamında sağlanacak parasal genişleme borç finansmanın da değil parasal finansmanda kullanılırsa enflasyon daha fazla oranda etkilenmektedir.

Özetle, Türkiye'nin Covid-19 sürecinde helikopter para veya bu tarzda bir emisyon ve para basımı vasıtasıyla kamu bütçesinin finanse edilmesinin olumlu bir politika olarak sonuç bulması bazı şartlara bağlıdır. Öncelikle gerçekleştirilecek kamu desteklerinin (ekonomik paketlerin) daha çok arz yönlü olması önemlidir. Çünkü talep yönlü desteklerin fazla olması enflasyon hızını arttırıcı etkiler doğurabilir. Bu kapsamda işletmelere yapılacak destekler; iflas, işten çıkarma ve üretimi arttırıcı yönde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altay F. (2016), “Helikopter Para: Mevcut Parasal Genişleme Politikası ile Kıyaslama”, *Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu*, Aralık, Konya.
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covid-Induced Economic Uncertainty (No. w26983). National Bureau of Economic Research.
- Belke, A. (2018). Helicopter Money: Should Central Banks Rain Money from the Sky?. *Intereconomics*, 53(1), 34-40.
- Chaney, S., & Morath, E. (2020), Record 6.6 Million Americans Sought Unemployment Benefits Last Week. *Wall Street Journal*, 3.
- Chetan Ahya (Morgan Stanley'nin Baş Ekonomisti), BBC röportajı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52065095> (Erişim Tarihi: 09.05.2020).
- Di Giorgio, G., & Traficante, G. (2018). Fiscal Shocks and Helicopter money in Open Economy. *Economic Modelling*, 74, 77-87.
- Dowd, K. (2018). Against Helicopter Money. *Cato Journal.*, 1(38), 147-169.
- Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19 Pandemi İstatistikleri, <https://www.who.int/data/collections> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- Dünya Ticaret Örgütü, Ticaret İstatistikleri, <https://timeseries.wto.org/> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- Faria-e-Castro, M. (2018). Fiscal Multipliers and Financial Crises. FRB St. Louis Working Paper, (2018-23).
- Fernandes, N. (2020). Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy. Available at SSRN 3557504.
- Fornaro, L., & Wolf, M. (2020). Covid-19 Coronavirus and Macroeconomic Policy: Some Analytical Notes. CREI/UPF and University of Vienna.
- Friedman, M. (1948). “Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability”. *Essays in Positive Economics*, 133-56.
- Guerrieri, V., Lorenzoni, G., Straub, L., & Werning, I. (2020). Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages? (No. w26918). *National Bureau of Economic Research*.
- Hyams, K. C., Murphy, F. M., & Wessely, S. (2002). Responding to Chemical, Biological, or Nuclear Terrorism: The Indirect and Long-Term Health Effects May Present the Greatest Challenge. *Journal of health politics, policy and law*, 27(2), 273-292.
- Jordà, Ò., Singh, S. R., & Taylor, A. M. (2020). Longer-run economic consequences of pandemics (No. w26934). *National Bureau of Economic Research*.
- Lee J-W & W. McKibbin (2004), “Estimating the Global Economic Costs of SARS” in S. Knobler, A. Mahmoud, S. Lemon, A. Mack, L. Sivitz, and K. Oberholtzer (Editors), *Learning from SARS: Preparing for the next Outbreak*, The National Academies Press, Washington DC Ebook (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- McKibbin, W. J., & Sidorenko, A. (2006), “Global Macroeconomic Consequences of Pandemic Influenza”. Sydney, Australia: Lowy Institute for International Policy.
- McKibbin, W. J., & Fernando, R. (2020). The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven scenarios.

- Meltzer, M. I., Cox, N. J., & Fukuda, K. (1999). The Economic Impact of Pandemic Influenza in the United States: Priorities for Intervention. *Emerging Infectious Diseases*, 5(5), 659.
- PMI Türkiye, <https://www.markiteconomics.com/public?language=tr> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Rooij, M. V., & de Haan, J. (2019). Would Helicopter Money be Spent? New Evidence for the Netherlands. *Applied Economics*, 51(58), 6171-6189.
- Schoenbaum, S. C. (1987). Economic Impact of Influenza: the Individual's Perspective. *The American Journal of Medicine*, 82(6), 26-30.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Veri Dağıtım Sistemi, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/IScH%2BA8YwOo%3D/tr> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2020), "İhracat 2020 Raporu Yeni Vizyon Yeni Yol Haritası", Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu, Konularına Göre İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Açılan/kapanan şirket istatistikleri, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- Uluslararası Para Fonu, Türkiye ve Gelişmiş Ülkeler İçin İşsizlik İstatistikleri, <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/WEOWORLD/ADVEC> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).